

“Østudvidelse med historisk sprængstof”

Kristeligt Dagblad 29. juni 2002 s. 9

af Uffe Østergård

direktør Dansk Center for Holocaust- og Folkedrabsstudier og Jean Monnet professor i europæisk civilisation

Hvad er det for et Europa der vokser sammen, hvis udvidelsen af EU med 10 øst- og centraleuropæiske lande samt to middelhavsøer lykkes under det danske formandskab i år? Den positive holdning til udvidelsen synes stort set motiveret af en vag fornemmelse af at vi, de heldige i Vesteuropa, som af forskellige årsager undslap kommunismens diktatur efter nazismens nederlag, skylder vore mindre heldige søstre og brødre i øst noget. Men præcis viden om deres situation og historie kan man ikke tale om at vi har i Vesten.

Derfor kan man også meget vel frygte en reaktion i vælgerbefolkningerne mod udvidelsen når realiteterne går op for os – som det allerede er ved at ske i ansøgerlandene, hvor meningsmålingerne melder om stadig stigende skepsis, såvel i de fremskredne reformøkonomier Estland og Slovenien som i de mere tilbageblevne lande Polen og Tjekkiet. Under ingen omstændigheder bliver udvidelsen en ubesværet dans på roser, hvor vi uden videre knytter an til verden som den så ud i 1938 eller 1914. Årstallet afhænger af hvornår man daterer afslutningen på “verden af i går” som den østrigske forfatter Stefan Zweig har kaldt den centraleuropæiske verden med centrum i Wien, Budapest, Praha, Kraków, Zagreb, Trieste osv.

Den aktuelle udvidelse er langt fra den første. Østrig valgte at blive medlem af EU i 1995 sammen med Finland og Sverige. Hvis vi ser bort fra Jörg Haiders populistiske frihedsparti og det mislykkede forsøg i foråret 2000 på at boycotte regeringen med deltagelse af dette parti, har den udvidelse været ukompliceret. For Finlands vedkommende endda en decideret succes, der endelig har gjort det muligt for finlænderne at komme ud af den velmenende nordiske skygge fra Sverige – og Danmark – og endelig føre en selvstændig europæisk politik i øjenhøjde med de andre europæere.

Men disse tre lande var velhavende. Primært fordi de undslap Østblokkens omklamring. For Østrig så sent som i 1955, hvor de fire besættelsesmagter trak sig ud med underskrivelsen af en fredstraktat. Kontrasten mellem nabobyerne Wien, Bratislava, Budapest og Praha blev derefter stadig mere slående og bidrog til at tydeliggøre kommunismens fallit som økonomisk system. Kommunismens centralstyre har dog efterladt en tung arv, som vi fra Østtyskland ved at det vil tage lang tid at overvinde. Og muligvis mange penge, selv om ingen drømmer om at overføre beløb af samme størrelsesorden

som vesttyskerne har gjort til østtyskerne.

I det længere historiske perspektiv er det imidlertid næppe de trods alt ret kortlivede forskelle fra kommunismen der vil præge forholdet mellem de nye og de gamle. Nogle stater som Slovenien og Estland – for slet ikke at tale om Cypern (den græske del) og Malta – er økonomisk yderst velforberedte og vil formentligt endda hurtigt overtale en del af de gamle EU-lande. Nej, for at forstå karakteren af samlivet mellem nye og gamle – for nu ikke at blive ved med at tale i klichéerne “Øst” og “Vest” – skal vi længere tilbage i historien. Dog ikke helt tilbage til delingen mellem øst- og vestkirken i 1000-tallet. Den adskillelse slog EF bro over allerede med optagelsen af Grækenland i 1981 uden at tænke nøjere over vanskeligheden ved at optage en byzantinsk-ortodoks kultur i et katolsk-protestantisk defineret fællesskab. Det har givet kvaler som vi nu mest har mærket i form af Andreas Papandreous nationale socialisme eller rettere populisme. Økonomisk har integrationen dog nu virket så godt at Grækenland i 2000 nåede at kvalificere sig til ØMU’en samtidig med at landet er helt med i det sikkerhedspolitiske samarbejde. Det er baggrunden for at Danmark under sit formandskab må lide den tort at overlade Grækenland sit sæde i formandstolen, når man kommer ind på emner som er omfattet af de danske forbehold.

Der er ganske vist flere ortodokse lande i Europa, først og fremmest Rumænien og Bulgarien. De er også ansøgere men kommer tidligst med fra 2008. Måske endda først senere, hvor også lande som Serbien, Makedonien og Montenegro – det sidste har allerede indført euroen! – seriøst begynder at banke på EU’s dør. Og hvem ved, måske ansøger det ludfattige Albanien med sine tre religioner også på et tidspunkt sammen med Kosovo. Men så langt er vi ikke endnu, bortset fra Cypern, hvor det dog er det spændte forhold til Tyrkiet og delingen mellem nord og syd som er mere problematisk end den ortodokse politisk kultur. Reelt repræsenterer Cypern og Malta sammen med Gibraltar snarere arven fra det britiske imperium i Middelhavet, hvorfor det også har føltes nærliggende at invitere dem med, selv om Maltas officielle sprog er arabisk skrevet med latinske bogstaver.

Nej, det er det gamle Centraleuropa og i mindre grad Baltikum som vil give anledning til politiske sammenstød, trods landenes katolske og protestantiske baggrund. I det 20. århundrede er der ellers sket det nye at tidligere multinationale lande og imperier i Øst- og Centraleuropa er blevet til nationale stater. Det begyndte med fredsordningen efter 1. verdenskrig i Versailles. Her opdelttes det østrig-ungarske dobbeltmonarki efter princippet om “folkenes selvbestemmelse”, samtidig med at det tyske kejserrige fik skåret alle dele fra med store mindretal. Bl.a. Danmark profiterede af denne amputering ved at få Nordslesvig efter en folkeafstemning. Sådanne afholdtes også andre steder.

Alligevel blev hovedresultatet skabelsen af flertalsstater der blot kaldte sig nationalstater. Ja, i tilfældet Jugoslavien var der ikke engang tale om en flertalsstat. Folkeforbundet indførte velmente internationale retsregler om beskyttelse af nationale mindretal. Men vellykket blev situationen ingen steder i mellemkrigstiden.

Flertallet af østrigere accepterede ikke deres egen stat. De 3 millioner tyskere i Sudeterlandet protesterede mod Tjekkoslaviet samtidig med at slovakkerne følte sig koloniserede af tjekkerne. Polen og Litauen kom næsten i krig over hovedstaden Wilna, der havde polsk og jødisk flertal – læs Ceslaw Milowz' erindringer om hans opvækst, der foreligger oversat til dansk. Først med Sovjetunionens sejr over Tyskland fik Litauen sin nuværende hovedstad i Vilnius. Men prisen var udryddelsen af den jødiske befolkning i det der engang blev kaldt Østeuropas Jerusalem pga. det rige åndelige liv i de talrige synagoger og skoler.

Først i kraft af først Hitlers udryddelse af jøderne samt de nazistiske omflytninger og udryddelser og siden folkeflytningerne under Stalin og de nationalkommunistiske stater er Centraleuropa kommet til at bestå af nationale stater som minder om de vesteuropæiske. Omfattende, umenneskelige folkeflytninger af især, men ikke kun, tyskere har skabt de nuværende relativt nationalt homogene stater der skal optages i EU. Tyske organisationer af de fordrevne (Heimatvertriebene) presser på for i det mindste at få anerkendt den uret der overgik dem i form af "etniske udrensninger" før ordet blev opfundet. Men mødes med det svar, at de selv var ude om det ved at stemme for Hitler og i øvrigt selv indledte den barbariske tradition med udryddelse og folkeflytninger. Og noget sandt er der i det..

Det er sandt at den gamle tyske by Breslau i dag hedder Wroclaw og har mistet sin tyske befolkning. Men indbyggerne er efterkommere af etniske polakker der blev fordrevet fra Hviderusland og Ukraine, da Sovjetunionen overtog disse egne i 1945. Altså en dobbelt fordrivelse og hjemløshed. Og hvad med Gdansk? Her begyndte 2. verdenskrig med at tyskerne angreb det polske postkontor og derefter udrensede alle polakker fra byen, der havde fået en international status efter 1918, men reelt var tilsluttet det tyske Østpommern adskilt fra det øvrige Tyskland af den såkaldte "korridor" med den konkurrerende havneby Gdynia. Senere krigen udryddede det nazistiske styre alle jøder i byen, hvorefter polakkerne i 1945 fordrev de tyske indbyggere og de tilkomne flygtninge fra Østpommern. Med det resultat at beboerne i Gdansk i dag er efterkommere af polakker fra de østlige egne af det Galicien der blev afstået til Sovjetunionen. Alligevel dyrker nutidens Gdansk-borgere den kulturelle identitet fra den selvstændige – og multinational bystat – Danzig. Ja nogle kalder sig ligefrem danzigere selv om de ikke kan tysk særlig godt. Og

den lokale forfatter erblevet Günter Grass pga. hovedværket “Bliktrommen”, der foregår på baggrund af alle disse gensidige myrderier og fordrivelser.

Centraleuropa har på kort tid gennemløbet alle de skrækkelige voldsorgier som er en side af nationaliseringen af befolkningerne i “nationale” stater. I det meste af det gamle EU er der sket det samme, men over mange hundrede år således at vi i dag stort set har glemt rædslerne. I Danmark er den “etniske udrensning” mestendels sket ved afståelsen af landområder, hvis danske befolkninger vi siden stort set har glemt. I et sådant omfang at selv tænksomme historikere i dag skriver historien som om Danmark altid har haft den udstrækning landet har i dag.

Selv om slutresultatet således er relativt ens, har vi meget forskellige historiske erfaringer. Det vil ikke gøre det ikke nemt og ukompliceret at leve sammen i en overnational statsdannelse. Vi prøver alligevel, både fordi det er økonomisk fordelagtigt og historisk retfærdigt. Men der er ingen grund til at bilde sig ind at det bliver let. Hverken at enes om hvor megen suverænitet der skal overdrages. Og forstå det samme ved begreberne. Og så har EU’s ledere endda forpligtet os til at fortsætte udvidelsen med ortodokse og muslimske europæere på et senere tidspunkt. Det er rigtigt og retfærdigt, men vi kan godt indstille os på at skaffe helt anderledes grundige oplysninger om hinanden.

Her vil jeg foreslå at vi som danskere begynder med nabolandet Polen, der er et kæmpeland med næste 40 millioner indbyggere. Alligevel ved vi næsten intet om dets historie og kultur. Og har netop nedlagt den eneste translatøruddannelse i polsk på Handelshøjskolen i København. Polsk opfattes som svært, fordi det ikke er engelsk. Men det repræsenterer vores nærmeste europæiske virkelighed sammen med tysk, som der dog heller ikke synes at være den store begejstring for at lære i skolen. Europa er et langt projekt og EU en permanent proces. Vi får aldrig fred for udfordringer. Men måske fred fra flere indbyrdes krige med naboerne.